

WILD VAN WATER

ZUIDERZEEVERTIER

Nederlanders zijn wild van water; de kunst van het genieten in en op het water zit Nederlanders in de genen. Zeilers, zwemmers, vissers en schaatsers worden al eeuwen vastgelegd door kunstenaars en dit heeft veel prachtige beelden opgeleverd. Het Zuiderzeemuseum toonde in de zomer van 2016 een selectie van deze nationale ‘waterkunstwerken’ in het binnenmuseum onder de titel *Wild van water*. Bij de tentoonstelling is een gelijknamig kunstboek uitgegeven. In dit boek heb ik een hoofdstuk voor mijn rekening genomen waar ik mijn persoonlijke beleving en herinneringen aan (al dan niet bevroren) water koppel aan schilderijen, foto's en prentbriefkaarten uit de collectie van het Zuiderzeemuseum.

Tijdens het schrijven van dit artikel is het meteorologisch gezien winter. Toch wil het dit jaar maar niet vlotten met de winter aan de Noord-Hollandse kant van het IJsselmeer. Er valt geen sneeuw te bekennen al valt er soms nog een flinke hagel- of natte sneeuwbuï. Door het minimaal vriezen in de eerste maand van 2016 is de Elfstedenkoorts nauwelijks aangewakkerd. Misschien heel even aan het begin van die maand - op 5 januari om precies te zijn - toen aan de Friese kant van het IJsselmeer door aanhoudende ijzel op straat en op de stoep kon worden geschaatst. Tegenwoordig wordt daar door het KNMI een code rood voor afgegeven, dat wil zeggen “ga de straat niet op als het niet nodig is”. Maar daar hebben veel noordelingen zich niet aan gehouden! RTV-Oost maakt op

7 januari melding van het feit dat zelfs buitenlandse media aandacht besteden aan dit fenomeen. De BBC spreekt over "Ice skating on streets as ice and snow hits Netherlands" en de New York Times meldt dat "geïmproviseerde ijsbanen door kinderen worden gebruikt" ⁽¹⁾.

Ik heb deze januari dagen een déjâvu van mijn jeugd. Het moet de winter van 1969 - 1970 zijn geweest toen ik, wonend in de Amsterdamse wijk Overtoomse Veld, over straat van huis naar school kon schaatsen. Die belevenis moet zo'n diepe indruk hebben achter gelaten dat bij het zien van de beelden uit Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel die ervaring uit mijn jeugd weer naar boven komt. Sowieso denkt mijn geheugen dat het in mijn jeugd elke

winter schaatsweer was. In mijn optiek heb ik die winters behoorlijk veel geschaatst op de slootjes rond de Prof. Einsteinschool in de wijk Overtoomse Veld. Het waren mooie toertochten van de Westlandgracht via de Slotervaart richting tuinstad Osdorp en het dorpje Sloten met af en toe een kluunplek rond een van de bruggen onderweg.

In de winters tussen de jaren 1983 - 1985 heb ik de Amsterdamse grachten per schaats kunnen verkennen. Ik zat namelijk op het aan de Keizersgracht gelegen Ir. Lelylyceum. Het was een bijzondere belevenis. In de pauzes schaatsen aantrekken en voor de deur op het ijs stappen. De stad van een ander standpunt bekijken en de ijsbreker voorblijven die de vaarroutes van rondvaartboten probeerde vrij te houden.

André Groeneveld

Jos. Nuss & Co. Haarlem *Winter op het eiland Marken*, ca. 1905 prentbriefkaart, 9 x 13 cm, Coll. ZM FR08116

Winter 82/83	10 februari 1983	-2.0	13 februari 1983	-1.1
Winter 83/84	12 december 1983	-1.1	23 januari 1984	-2.7
Winter 84/85	4 januari 1985	-2.8	18 februari 1985	

(2)

Blauwe Gouwee

Het is ook de tijd van het dichtvriezen van de Gouwee. Regelmatig ga ik met mijn ouders richting Marken en Volendam om net als in vroeger tijd op de Gouwee te kunnen schaatsen. Het is een indrukwekkende belevenis om de haven van Volendam of Marken uit te schaatsen en de onmetelijke ijsvlakte van de Gouwee voor je te zien liggen. Door de *IJclub Monnickendam* - opgericht in 1887 - is een schaatsroute over de vlakte aangelegd die door de ijsclub goed wordt onderhouden. Op de website van de ijsclub wordt melding gemaakt van enkele Gouweetochten in 1980 en 1982 tussen Monnickendam, Marken en Volendam. Ook in de drie opeenvolgende winters van 1984 - 1985 - 1986 vriest

het stevig en kan de tocht worden gereden ⁽³⁾.

Dat het vriest dat het kraakt getuigen ook de in twee achtereenvolgende jaren verreden Elfstedentochten, te weten op 21 februari 1985 en op 26 februari 1986. Beide tochten worden in een tijd van een krappe zeven uur gewonnen door Evert van Benthem. En dan te bedenken dat daarvoor in 1963 de laatste tocht der tochten werd verreden ⁽⁴⁾.

Het jaar 1981 is een slecht ijszeiljaar, er kan alleen op de westelijke rand van de Gouwee worden gezeild. Volgens een krantenknipsel wordt voor de Europese Kampioenschappen uitgeweken naar Zweden ⁽⁵⁾. Het is echter ook het jaar dat fotograaf Henk van der Leeden (1941) zijn *Ijszeiler op de Gouwee* op foto vastlegt.

- 1 - Website *RTV-Oost*, donderdag 7 januari 2016 | 14:42
<https://goo.gl/kXZWol>
- 2 - Website Eerste en laatste ijsdag
<http://www.weerservice.nl/>
- 3 - Website IJclub Monnickendam
<https://goo.gl/plKTVc>
- 4 - Website Koninklijke Vereniging De Friesche Elfsteden
<https://goo.gl/TJ2rjL>
- 5 - Artikel Europese kampioenschappen
<https://goo.gl/d2FuWZ>

Hij woont tussen 1969 en 1996 naast de kerk op het voormalige eiland Marken en na die tijd in Amsterdam. Tijdens de strenge winter van 2010 vertelt hij aan mij in een interview het volgende: *‘Met winterweer heb ik heimwee naar Marken. Het is in de winter prachtig op Marken. Het is guur en koud op deze januari ochtend. Een vriend van me heeft een antieke ijszeiler waarmee vroeger de post van Monnikendam naar Marken werd vervoerd. Ik ging vaak mee en we zeilden dan over het ijs van het IJsselmeer. Hoe verder weg van het eiland, hoe heijger, je hoorde en zag uiteindelijk niets meer, een enkele verdwaalde haas uitgezonderd. Het was alsof je je op de Noordpool bevond’*. Hij vertelt verder: *‘Tussen 1980 en 1996 maakte ik veel winterfoto’s. De gestapelde ijsschotsen bij de vuurtoren, het ‘Paard van Marken’, de ijsbrekers bij de Rozenwerf of Marker Dirk de Waart die met zijn bakfiets vanaf de kerk op weg was naar huis.’*⁶⁾

Het Zuiderzeemuseum koopt in 2008 van Henk van der Leeden een grote serie foto’s van Marken waaronder die van de ijszeiler. De foto’s tonen, naast enkele winterlandschappen, vooral portretten van de in streekdracht gestoken oude Marker mannen en vrouwen. Maar wat is er nu zo bijzonder aan de foto’s van Henk van der Leeden? Henk heeft de traditionele Marker cultuur vastgelegd op het grensvlak van verandering. Het zijn tijdsdocumenten geworden. Door de aanleg van de dijk naar

Marken in 1959 kwam de moderne tijd met rasse schreden dichterbij. De bewoners konden veel makkelijker hun ‘eiland’ verlaten en naar Monnikendam en Amsterdam reizen om inkopen te doen. Zo verscheen de burgerdracht in het straatbeeld en ook het dorp veranderde. Henk vertelt: *‘Om ons heen stond alles schots en scheef. Toen kwam Monumentenzorg die zich ontfermde over die huisjes. Alles wat scheef stond werd recht getrokken’*. Daarnaast verdween, met het overlijden van de in klederdracht gestoken bewoners, ook het oude authentieke - op de valreep door Henk vereeuwigde - Marken.

Dat authentieke winterse Marken is rond 1905 in een prachtige blauwe serie prentbriefkaarten - cyanotypen (blauwdrukken) - vastgelegd, uitgegeven door Jos. Nuss & Co. te Haarlem. Op drie van de vijf kaarten staat Jacob Visser (Japie Klok) met zuster Eefje Visser (Eefie Klok). Op de ene kaart trekken ze hun schaatsen aan en op de andere staan ze klaar om een baantje te trekken. Ze hebben er zo te zien zin in en poseren gewillig voor de fotograaf. Op de achtergrond zien we de huisjes van de Kerkbuurt westzijde.

De kaarten komen uit de collectie van kunstenaar/fotograaf Augustin Hanicotte (1870-1957) die tussen 1899 en 1916 in Volendam woont. Hij maakt in de winter van 1904 een serie prachtige foto’s van schaatssende Volendammers. Daarover later meer. Dochter S. Rouganne-Hanicotte

6 - André Groeneveld, Land of Water - Huisstijl - 02-juni 2010 *Heimwee naar Marken* pagina 30-39

7 - Niet gepubliceerd interview met L.J.A.D. Creighton voor Land of water, augustus 2010

schonk de serie prentbriefkaarten in 1987 aan het Zuiderzeemuseum.

Schilderachtige Gouwzee

De voormalige Zuiderzee als een onmetelijke ijsvlakte, bijna leeg als een Noordpoollandschap, dat toont de foto *IJsselmeer* van L.J.A.D. Creyghton (1954). In een interview in 2010 met mij vertelt de fotograaf: '*De foto IJsselmeer is gemaakt in januari 1997, ongeveer ten tijde van de 15^e Elfstedentocht. Eigenlijk heet het werk per abuis IJsselmeer; indertijd maakte ik geen onderscheid tussen de verschillende wateren (IJmeer, Markermeer, IJsselmeer) van de Zuiderzee. Het was voor mij gewoon IJsselmeer, maar feitelijk is dat niet correct.*

Ik sta hier op de Uitdammerdijk [ongeveer bij de coördinaten N52.24.425 / E5.02.769] en heb uitzicht op een bevroren IJmeer met op de achtergrond de contouren van het eiland Pampus. Het is zondagmiddag, rond de klok van 16.00 uur en de mensen gaan niet zozeer gebukt onder de omstandigheden, zoals je interpreteert, maar hebben plezier op het ijs; schaatsers, mensen met sleetjes, wandelaars. Men heeft het natuurlijk wel koud en er is geen koek en zopie tentje in de buurt te bekennen. De foto is dus niet wars van enige recreatie.' Creyghton zegt verder over zijn foto: '*Ik probeer tijdloze beelden te maken die zowel begin vorige eeuw zouden kunnen zijn gemaakt als in 2010 (het jaar van aankoop) ⁽⁷⁾.*

Jos. Nuss & Co. Haarlem *Winter op het eiland Marken*, ca. 1905 prentbriefkaarten, 9 x 13 cm, Coll. ZM F021334 / ZM F021333 / ZM F021332, coll. Augustin Hanicotte

*Marken. Ysschuit
op de Gouwezee,
1900 - 1910
prentbriefkaart,
9 x 13 cm, Coll.
ZZM F021376*

*Marken.
Op de Gouwezee,
1900 - 1910
prentbriefkaart,
9 x 13 cm,
Coll. ZZM F021377*

*Winter op Marken, 1900 - 1910
prentbriefkaart, 9 x 13 cm, Coll. ZZM F021373*

In tegenstelling tot het vrij lege beeld van L.J.A.D. Creyghton hebben programmamaker - fotograaf Paul Kramer (1956) en fotograaf Wout Berger (1941) de Nederlandse schaatsgekte in beeld proberen te brengen. We wanen ons weer even terug in de 17de eeuw ten tijde van Hendrik Avercamp (1585-1634). Het zijn twee schilderachtige beelden met een vleugje vrieskou. Paul Kramer trekt jaren aaneen langs de Europese kust om antwoord te krijgen op zijn vraag 'Wat drijft de mens naar zee?'. Afkoelen, ontspannen, kijken, de voyeur spelen, mijmeren, werken, schilderen en in het geval van Kramer fotograferen met zijn oude 6x6 analoge tweegigige spiegelreflexcamera die hij onder een hoek hanteert. Kramers foto's gaan over de zucht van mensen: naar rust, ruimte, avontuur en verlangen. Zijn foto's in het boek *Zeezucht*, waartoe ook de foto *Toertocht Gouwezee* behoort, gaan vooral over dat laatste. De situatie op de foto is echt; niets is geënceneerd noch geposeerd. De situatie op de foto komt overeen met mijn herinneringen aan zo'n schaatstocht over de Gouwezee. De foto van Kramer is niet stiekem gemaakt, daarvoor is het gebruik van statief en dit type camera te opvallend. Hij neemt een uniek camerastandpunt in, waardoor er een ruitvorm ontstaat en de horizon op de diagonaal alle ruimte krijgt ⁽⁸⁾.

Ook fotograaf Wout Berger kiest in 2010 voor mensen en een bijzonder standpunt. Berger vertelt over de foto

Gouwzee: 'Ik hou van schaatsen en de Gouwzee lag er prachtig bij. Met een hoogwerker en de technische camera, 4x5 inch, werd deze schaatsfoto vastgelegd ⁽⁹⁾.

Hij maakt de foto vlakbij zijn huis in Uitdam. Boven in beeld zien we een sliert schaatsers parallel aan de dijk van Marken schaatsen. Door de beschutte ligging tussen het vaste land en Marken vriest de Gouwzee snel dicht en ontstaat een gladde ijsvloer. Naast schaatsen een perfecte ondergrond voor ijszeiltochten met ijsvletten. We treffen in de collectie van het Zuiderzeemuseum ook prentbriefkaarten aan gemaakt rond 1900, die door hun kleurrijke inkleuring dicht in de buurt komen van de door Creighton, Kramer en Berger vastgelegde hedendaagse beelden. Een Marker echtpaar in streekdracht zwiert over het ijs terwijl een ijschuit voorbij komt zeilen. Het is de *Sperwer* van de familie Witmond uit Monnikendam. In 1908 uitgeroepen tot de snelste ijschuit van de Gouwzee ⁽¹⁰⁾. Op een andere kaart poseren Marker inwoners met hun werksleden. Het dagelijks leven gaat tenslotte gewoon door al wordt er voor het boodschappen halen een ander vervoermiddel ingezet.

Schaatsende Volendammers gespot door Augustin Hanicotte

Schilderachtige schaatstaferelen treffen we ook aan in het vissers- en kunstenaarsdorp Volendam. Slechts een handjevol kunstenaars verblijft gedurende de wintermaanden in

het aan de Haven gelegen Hotel Spaander en dat is bij het zien van de prentbriefkaarten bijzonder jammer. De hele bevolking lijkt zich op de schaats voort te bewegen. Zowel over Het Breekje midden in het dorp als over het riviertje de Ye; de verbindingroute met de stad Edam. Het levert sfeervolle beelden op maar doordat de Volendammers voor de fotograaf poseren zijn ze ook statisch. De foto's van de Franse kunstenaar en fotograaf Augustin Hanicotte (1870-1957) zijn van een geheel andere orde. In de lang aanhoudende winter van 1904 maakt Hanicotte een grote hoeveelheid foto's van schaatsende Volendammers op de Ye.

Via allerlei omzwervingen is de Fransman in 1899 in Volendam terechtgekomen waar het een komen en gaan is van kunstenaars van over de hele wereld. Hij raakt onder de indruk van het dorp en de bevolking - in het bijzonder van Trinetten Spaander - dochter van de eigenaren van Hotel Spaander. Hanicotte maakt veel foto's in Volendam en omgeving en gebruikt deze als studiemateriaal voor zijn schilderijen. Omdat Hanicotte inmiddels een bekende verschijning is in Volendam en doordat hij fotografeert met een kleine boxcamera kan hij ongedwongen niet geposeerde foto's maken. Vanwege zijn geïnteresseerd kunstenaarsoog maakt Hanicotte totaal andere foto's van schaatsende Volendammers. Hij spot ze, jong en oud, in volle actie op de Ye of op de

Jan Siewers (1848 – 1918) *IJspret op het Breekje, Volendam, 1906-1910* fotokaart, 9 x 13 cm, Coll. ZZM F021506 / Jan Siewers (1848 – 1918) *IJspret Edammerweg, Volendam, 1900 – 1910* fotokaart, 9 x 13 cm Coll. ZZM F021499

8 - Paul Kramer, *Zeezucht, d' Jonge Hond* 2010, pag. 171 ; Tekst voor de tentoonstelling *Zeezucht*, 2010

9 - Gesprek met Wout Berger per mail, 1 augustus 2011

10 - André Groeneveld, *Herkomst Helder, verwerving van de ijsjotter 'Sperwer'*, 2 april 2013

Augustin Hanicotte (1870 – 1957)
Schaatsen vastbinden op de Ye, Volendam, 1904 collodiumdruk, 9 x 6 cm Coll. ZMZ F057789

¹¹ - André Groeneveld, *Herkomst Helder, verwerving van de ijstjotter 'Sperwer'*, 2 april 2013

¹² - Artikel *Leeuwarder Courant*, 13 augustus 2015
<https://goo.gl/ixXCJl>
en op de website:
<https://goo.gl/WVDSDi>

¹³ - Informatie over de schilder G.M. Tamson op de website:
<https://goo.gl/8TExqr>

Augustin Hanicotte (1870-1957)
Schaatsende Volendammers op de Ye, 1904 collodiumdruk, 6 x 9 cm, Coll. ZMZ F057775

Schaatsende Volendammer op de Ye, 1904 collodiumdruk, 6 x 9 cm, Coll. ZMZ F057762

Schaatswedstrijd Volendam, 1904 collodiumdruk, 7 x 9 cm, Coll. ZMZ F057783

Zuiderzee. Ze komen al schaatsend langs, sommige met hun klompen in de hand. Hanicotte kiest voor een laag standpunt, fotografeert vanuit de heup, en maakt vaak foto's met tegenlicht waardoor de zwarte jakken van de Volendamers nog sterker uitkomen ⁽¹¹⁾.

Baden aan de Zuiderzee

We blijven aan de Zuiderzee maar veranderen van seizoen en onderwerp. We verruilen de winter voor de zomer en het schaatsen voor het zwemmen in de Zuiderzee. Baden is van alle tijden maar in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan overal Badinrichtingen. Baden in zee blijkt tenslotte goed

voor je gezondheid te zijn. Aan de Zuiderzeekust bij onder meer Harlingen, Workum, Hindeloopen, Enkhuizen, Hoorn, Muiderberg en Oud Valkeveen worden strandjes aangelegd met strandstoelen en houten omkleedkabinen voor dames en heren. Die twee lagen wel ver uit elkaar want je weet tenslotte maar nooit.

In Hindeloopen bouwt men in 1913 zelfs een badpaviljoen in Jugendstil stijl. Vanaf het terras heeft men een goed uitzicht op de badgasten en de Zuiderzee. Het was een groot succes. Het inmiddels tot Rijksmonument verklaarde pand staat er ruim honderd jaar later vervallen bij in afwachting van betere tijden ⁽¹²⁾.

Mijn ouders hebben het wel eens over hun zomerse dagjes uit in vroeger tijden; we hebben het dan over de periode 1960-1965. Ze gingen dan met de brommer vanuit Amsterdam naar het strand van Muiderberg om er te zonnen, pootje te baden of te zwemmen. Voor die periode zijn de kunstenaar George Marinus Tamson (1873-1939) ⁽¹³⁾ en fotograaf Adriaan Gerard van Agtmaal (1887-1960) daar al naar zee geweest om te recreëren maar ook om het baden vast te leggen. Ik ben daar nooit geweest want sinds mijn eerste jaar in 1967 komen we zomers op Terschelling. Mooi weer was het in mijn herinnering altijd en dus gingen we (bijna) iedere dag naar het strand. Afhankelijk van de windrichting was dat het wadstrand

Emrik & Binger *Toegang vanaf Badpaviljoen tot het strand Zeebad Hindeloopen*, 1910 - 1919 prentbriefkaart, 9 x 13 cm, Coll. ZM FR01696

Arnoldus Franciscus Adrianus 'Arnold' van Roessel (1883 - 1947) *Zuiderzeebad Hindeloopen*, 1920 - 1930 Affiche, 77 x 54 cm, Coll. ZM 021832

George Marinus Tamson
(1873 – 1939), *Badinrichting
Muiderberg*, olieverf op doek,
27,5 x 36 cm Coll. ZZM 006016

Adriaan Gerard van Agtmaal (1887-1960),
Omkleedcabines Muiderberg, 1920-
1940 Coll. ZZM F049643

Adriaan Gerard van Agtmaal (1887 –
1960) *Roeien bij Badinrichting Muider-
berg*, 1920 – 1940 Coll. ZZM F049642

François Hendrickx (1959),
Volendam - Zwembad Slobbeland,
2007, c-print op dibond, 60 x 75 cm,
Coll. vereniging Vrienden van het
ZZM, B001614

bij West-Terschelling of het Noord-
zeestrand bij West aan Zee. Alleen
zwemmen in zee...brrr mij te koud.

Dan toch maar zwemmen in een
verwarmd zwembad en wat is er dan
mooier dan een met zeezicht. Nou
ja met IJsselmeer zicht in dit geval.
Op de foto *Volendam - zwembad
Slobbeland* uit de serie *18 Views of
the IJsselmeer/18 Gezichten op het
IJsselmeer* uit 2007 laat Francois
Hendrickx (1959) zien dat zwemmen
er helaas niet in zit. De glijbaan krijgt
een onderhoudsbeurt.

Hendrickx vertelt: *'Ik hou van beeld
dat raakt, dat beklijft. Mijn passie
ligt bij verhalen. Mijn hart woont
onwrikbaar op het platteland. Ik hou
van landschap en vooral van alle
sporen die het draagt. Een landschap*

*waarin het verhaal van de menselijke
aanwezigheid te vinden is, is vaak een
huiselijke plek...Waar je, al kijkend,
niet anders kunt dan verzuchten:
"Nee, hè...". Begrijp me niet verkeerd,
dat "Nee, hè..." is vaak vol van op-
rechte verbazing, van ironie of teder-
heid. Ik herken er dingen van mezelf
in, details die me ontroeren, een pas-
sie die ik ook zou kunnen hebben, een
verlangen dat ik zo zou kunnen delen.
De dingen die ik zie, vertalen in beeld
dat raakt, dat is wat ik doe.'*

Op een mooie nazomer dag is het
ook fijn zeilen. Ik ben een keer mee
geweest op een tot recreatieschip
omgebouwd historisch vrachtschip
De Bruinvisch. Schipper Cees Dekker
vaart met gasten maar als het even
kan ook met schelpkalk of andere
scheepsplast. Het schip is een levend

stukje varende erfgoed, prachtig om
daarmee over het IJsselmeer te zeilen.
Het ruikt nog een beetje naar vroeger,
naar lijnolie en bruine teer. We wanen
ons even terug in de tijd. De tijd
van zeilende vracht- en recreatie-
schepen. Voor dat laatste moet je
wel vermogend zijn. De heren van
stand kopen een Boeier, Fries Jacht
of Tjotter om met vrienden tussen
het werkvolk te laveren. De schepen
zitten strak in de lak en hebben rijk
versierde onderdelen als een roerkop
en het topje van de mast. Het in-
spireert kunstenaars zoals Abraham
Storck (1644-1708), tot het maken
van prachtige schilderijen.

Of we nu schaatsen of ijszeilen,
zwemmen of zeilen...het is goed
vertoeven aan of op het water van de
Zuiderzee/IJsselmeer.

Abraham Storck (1644-1708),
Gezicht op de stad en haven van Hoorn
olieverf op doek, 39,5 x 50,5 cm
Coll. ver. Vrienden van het
ZMZ, B001355

Abraham Storck (1644-1708)
*Schepen voor de kust van
Noord-Holland*, olieverf op doek,
31 x 38 cm Coll. ZMZ 007638